

De kloof tussen kiezer en politiek

Nadere inzichten vanuit een sociologisch perspectief

Daan Blom, Wim de Kruijf & Tony Tannous

Universiteit Utrecht

Bachelorscriptie

Begeleider: Anne Roeters

22 juni 2012

Samenvatting

Het doel van het onderzoek was om een beeld te krijgen van de oorzaken voor de kloof tussen de kiezer en zijn partij, gemeten aan de hand van de grootte van discrepanties tussen standpunten van kiezer en partij, bekeken voor geslacht, opleiding, religie en leeftijd op de schalen van Links/Rechts en Gal/Tan. Het blijkt dat een model met verschillende demografische factoren geen verklarende werking heeft voor de discrepanties op de economische Links/Rechts schaal maar wel op Gal/Tan schaal. Daarnaast blijkt dat rechtse partijen beter op hun kiezers zijn afgestemd dan linkse partijen. Verder blijkt dat op de Gal/Tan schaal dat Tan-stemmers een kleinere discrepantie vertonen.

1. INLEIDING

1.1 Introductie

Een democratie kan enkel functioneren wanneer de stem van het publiek verwoord kan worden in beleid via gekozen vertegenwoordigers. Een belangrijk criterium voor een kwalitatief goede democratie volgens de Verenigde Naties is dan ook de mate van responsiviteit van het bestuur (Bovens, 't Hart & Van Twist, 2007). Dit houdt in dat de politiek ook daadwerkelijk gehoor geeft aan de vragen en wensen vanuit de maatschappij. Wanneer de ideeën binnen de politiek in een land niet goed overeenkomen met de publieke wensen is er sprake van een slechte representatie van het volk. Deze 'representation gap' (Whitefield, 2006) of kloof (Aarts & Thomassen, 2000) tussen burger en kiezer ondermijnt daarmee de democratie. De 'veel bejammerde' kloof wordt door Rob Hartmans in de Groene Amsterdammer daarnaast ook genoemd als de belangrijkste klacht van burgers richting politici (Hartmans, 2006).

In eerder onderzoek is vooral gekeken naar verklaringen voor daadwerkelijk stemgedrag. Aarts (1995) brengt in zijn onderzoek naar stemgedrag twee modellen naar voren: het nabijheidsmodel en het richtingsmodel. Het nabijheidsmodel (Downs, 1957) verklaart de keuze van de kiezer via een oplopende schaal van '1' tot en met '7' met daarin verschillende antwoorden op een stelling. De kiezer heeft een voorkeur voor een bepaalde positie op deze schaal en heeft volgens het model ook voldoende kennis om de positie van de politieke partijen op de schaal te zetten. De partij die qua standpunten het best overeenkomt met de kiezer zal waarschijnlijk de partij zijn waarop de kiezer zijn stem uitbrengt. Het tweede model, het richtingsmodel (Rabinowitz & MacDonald, 1989), stelt lagere eisen aan het niveau van informatie van de kiezer. Op een manier lijkt dit model op het nabijheidsmodel, het is namelijk ook een zevenpuntenschaal, echter geeft dit model twee uitersten aan; extreem mee oneens of extreem mee eens, dit relatief van het neutrale midden, oplopend van '-3' tot en met '3'. Bij dit model wordt niet uitgegaan van zeven verschillende standpunten, maar naar een richting in het spectrum ten opzichte van het politieke midden.

De twee bovengenoemde modellen zijn gericht om het stemgedrag van een individu te verklaren. Het model gaat echter niet in op de mogelijke kloof tussen de kiezer en de partij waarop wordt gestemd. In dit onderzoek gaat het daarom ook niet om het verklaren van de stemkeuze maar om de verschillen tussen de opvattingen van de kiezer en de partij waarop wordt gestemd.

1.2 Discrepanties

Om te onderzoeken hoe groot de kloof is tussen partij en kiezer en welke kiezers beter worden vertegenwoordigd dan anderen zal er in dit onderzoek worden gekeken naar de discrepanties tussen de verschillende standpunten van de kiezer en die van de partij waarop zij hun stem hebben uitgebracht. Er zal worden gekeken of er verbanden kunnen worden gelegd tussen de hoogte van de discrepantie en de achtergrond van de respondenten.

De verschillende standpunten van kiezers en partijen zijn echter door hun verscheidenheid niet op één schaal in te delen, hiervoor zijn twee verschillende dimensies nodig (Marks, Hooghe, Nelson & Edwards, 2006). Ten eerste is er de economische Links/Rechts dimensie en ten tweede is er de Gal/Tan dimensie (Green/Alternative/Libertarian-Traditionalism/Authority/Nationalism), die gaat over verschillende culturele vraagstukken. Samen geven deze dimensies een beeld van hoe actoren zichzelf positioneren op het gebied van belangrijke politieke vraagstukken.

1.2.1 Economisch Links/Rechts

De Economisch Links/Rechts dimensie was de dominante dimensie in de politiek in het westen na de Tweede Wereldoorlog (Bartolini & Mair, 1990). Deze dimensie gaat over zaken als (economische) herverdelingspolitiek, welvaart en overheidsregulatie van de economie (Marks, Et al. 2006). De linkse zijde van het spectrum heeft economische gelijkheid hoog in het vaandel staan terwijl rechts individuele economische vrijheid het belangrijkste vindt (Marks, Et al. 2006).

1.2.2 Gal/Tan

Een tweede, niet-economische culturele dimensie kwam op in de jaren '70 (Inglehart, 1977). De Gal/Tan schaal, voor de in dit onderzoek gebruikte dimensie, is een combinatie van verschillende schalen; de Postmaterialistische/Materialistische schaal (Inglehart, 1990), de New politics/Old politics schaal (Franklin 1992), de Green/Traditionalist schaal en de Left-libertarian/Authoritarian schaal (Kitschelt, 1992). De Gal/Tan schaal gaat over zaken als ecologie, nationalisme en immigratie (Hooghe, Marks, Wilson, 2002), maar ook over individuele vrijheid met zaken als mogelijkheid tot abortus, euthanasie en het homohuwelijk (Hooghe, Bakker, Brigevich, De Vries, Edwards, Marks, Rovny, Steenbergen, Vachudova, 2010). Waar de Green/alternative/libertarian zijde zaken als ecologie en vrijheid belangrijk vindt, vindt de Traditionalism/authority/nationalisme zijde zaken als weerstand tegen

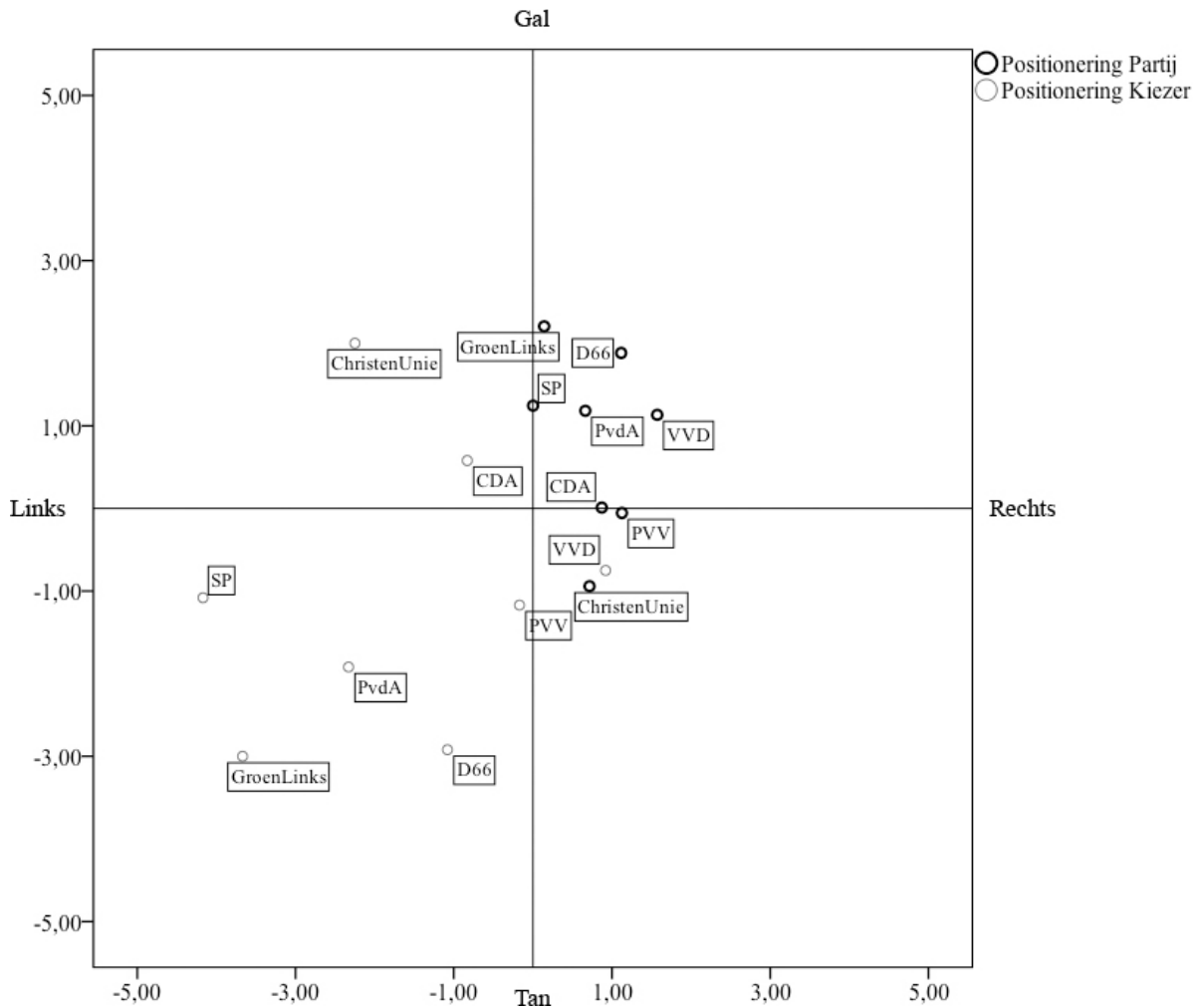
immigratie, bescherming van de eigen cultuur, stabiliteit en traditionele normen en waarden belangrijker (Hooghe, et al. 2002). Samengevoegd geeft deze Gal/Tan schaal een compleet beeld van de niet-economische waarden van individuen en partijen.

1.2.3 Eén model

Deze twee dimensies samen kunnen in één model worden bekeken waarin vervolgens vier kwadranten ontstaan. Uit een studie van Marks, Hooghe, Nelson & Edwards (2006) komt naar voren dat er in West-Europa verbanden zijn tussen Links en Gal, en Rechts en Tan. In Oost-Europa ziet het model er echter anders uit, de meeste partijen zitten daar in het Links-Tan kwadrant en in het Rechts-Gal kwadrant. Een oorzaak hiervan wordt gevonden in de communistische ideologieën van partijen in Oost-Europa, deze is links op economisch gebied maar zeer traditioneel op cultureel gebied (Kostecky, 2002). De tegenstanders van het communisme nemen tegenovergestelde standpunten aan, zij wijzen een autoritaire staat af en willen een vrije markt.

In dit onderzoek zullen zowel de partijen als hun kiezers in dit model worden geplaatst en zal worden gekeken naar de afstand tussen de partij en de kiezer. Deze discrepanties zullen vervolgens worden onderzocht door middel van verschillende indicatoren. Figuur 1 toont de posities van de partijen op beide schalen volgens de CHES en de posities van de kiezers volgens de EVS. Figuur 1 komt overeen met het West-Europese model van Marks, Hooghe, Nelson & Edwards (2006).

Figuur 1. Economisch Links/Rechts en Gal/Tan in één model.

1.3 Hoofdvraag

Om verbanden te kunnen vinden tussen de achtergronden van de kiezers en de mate van discrepantie is er gekozen voor de volgende **onderzoeksvraag**:

In hoeverre zijn er discrepanties in de standpunten van mensen en die van de partij waarop ze stemmen, en in hoeverre zijn deze verschillen te verklaren aan de hand van de persoonlijke kenmerken zoals opleiding, religie en leeftijd?

1.4 Eerder onderzoek

In eerder onderzoek naar stemgedrag bleken verschillende indicatoren relevant om bepaald stemgedrag te verklaren, onderstaand zullen ze worden uitgewerkt en zal eerder onderzoek worden aangehaald. Aangezien er nog weinig onderzoek is gedaan naar stemgedrag aan de

hand van discrepanties worden theorieën en empirie uit eerder onderzoek naar stemgedrag als basis genomen en uitgebreid zodat ze toepasbaar zijn op het verklaren van discrepanties.

In eerder onderzoek naar stemgedrag (en dan in het bijzonder over opkomst) staat de Rationele-keuzetheorie vaak centraal (Downs, 1957). Deze theorie gaat uit van de rationele mens die zo veel mogelijk probeert te bewerkstelligen met zo weinig mogelijk middelen. Deze theorie wordt echter bekritiseerd (Blais, 2000; Feddersen, 2004) in empirisch vervolgonderzoek en dient te worden aangevuld met theorieën vanuit verschillende perspectieven. De Rationele-keuzetheorie als algemeen gedeelte zal in dit onderzoek daarom ook enkel gelden als een basis. Deze basis zal worden uitgewerkt met aanvullende theorieën.

Eerder onderzoek impliceert dat educatie een belangrijke determinant is voor stemgedrag. Blais (2000) beschreef in zijn boek een duidelijk verband tussen opkomst tijdens verkiezingen en opleidingsniveau. Hij vond in zowel studies omtrent verkiezingen in Amerika, als in een studie over negen verschillende landen wereldwijd dat opleiding zelfs de belangrijkste indicator is wat betreft het voorspellen van opkomst. Achterberg & Houtman (2006) noemen opleidingsniveau ook als belangrijke variabele om stemgedrag te verklaren. Zij stelden dat de verschillen in cultuur en cognitieve vaardigheden tussen hoger en lager opgeleiden van invloed zijn op het stemgedrag van mensen.

Ook religie wordt in eerder onderzoek in verband gebracht met stemgedrag. Blais (2000) noemt de determinant religie zeer belangrijk in het verklaren van opkomst. Vooral het feit dat gelovigen opgaan in een sociale groep staat volgens Blais in verband met stemgedrag. Ook in het onderzoek van Olsen (1972) over sociale participatie en opkomst komt een positieve verband naar voren tussen het lid zijn van een religieuze groep en politieke participatie.

Ten slotte komt de indicator leeftijd naar voren in eerder onderzoek naar verandering in het stemgedrag door de jaren heen. Inglehart en Lipset stelden dat er in de jaren '60 een postindustriële samenleving en postmaterialistische klasse is ontstaan met andere waarden en interesses en een andere vorm van politieke participatie dan in de jaren ervoor (Ultee, Arts & Flap, 2003). Leeftijd, en dus de tijd waarin men is opgegroeid is volgens Inglehart en Lipset van belang om de politieke verschuivingen in de samenleving te verklaren.

1.5 Deelvragen

Op basis van bovengenoemde eerdere onderzoeken omtrent stemgedrag zijn er vier deelvragen gevormd die allen een determinant van stemgedrag beschrijven. Waar in eerder

onderzoek werd gericht op stemgedrag en opkomst worden de determinanten in dit onderzoek toegepast op discrepanties. De deelvragen zijn daarom ook zo opgesteld dat er aan de hand van een determinant dient te worden gezocht naar een effect op discrepanties. Deze deelvragen behelzen allen een ander onderdeel van de hoofdvraag en zullen in het theoriegedeelte uiteengezet worden.

1.5.1 Opleiding

Ten eerste zal er naar een verklaring worden gezocht waarom mensen in principe zullen stemmen op een partij waarvan de standpunten aansluiten bij de persoonlijke standpunten. Waar eerder onderzoek aantoonde dat er een duidelijk verband is tussen opkomst bij verkiezingen en de hoogte van het opleidingsniveau zal er in dit onderzoek worden gekeken of opleidingsniveau ook in verband staat met de hoogte van de discrepanties die kiezers vertonen vergeleken met de standpunten van de partij waarop zij stemmen. **Deelvraag 1** is als volgt:

Is er een negatief verband tussen de hoogte van het opleidingsniveau en de mate van discrepantie en hoe is dit te verklaren?

1.5.2 Religie

Ten tweede zal er gezocht worden naar een mogelijk verband tussen de mate van religie en de mate van verschillen in de standpunten van de partij en de kiezer. Ook bij de indicator religie is dit gebaseerd op eerder onderzoek dat verbanden aantoonde tussen opkomst tijdens verkiezingen en het lid zijn van een geloofsgemeenschap. In dit onderzoek zal het verband tussen religie en stemgedrag worden bekeken vanuit het perspectief van discrepanties. **Deelvraag 2** is als volgt:

Is er een negatief verband tussen religiositeit en de mate van discrepanties en hoe is dit te verklaren?

1.5.3 Leeftijd

Ten derde zal er in dit onderzoek worden gekeken naar een mogelijk verband tussen de leeftijd van individuen en de mate van discrepantie tussen hun standpunten en de standpunten van de partij waarop zij stemmen. In dit onderzoek zal worden gekeken of er een verband is tussen leeftijd en de mate van discrepanties. **Deelvraag 3** is als volgt:

Is er een negatief of positief verband tussen leeftijd en de mate van discrepantie en hoe is dit te verklaren?

1.6 Relevantie

1.6.1 Maatschappelijke relevantie

Door middel van het in kaart brengen van de discrepanties tussen de standpunten van de kiezer en de partij waarop wordt gestemd, wordt de kloof in kaart gebracht. Door hierbij ook in te gaan op factoren als leeftijd, religie en opleiding krijgen we een beter beeld van de mogelijke kloof, aangezien deze factoren meespelen in de keuze van de kiezer, zoals in eerder onderzoek is gebleken.

Met de kennis voortkomend uit dit onderzoek vergaren we meer kennis over een belangrijk criterium van een gezonde democratie: de kloof tussen burger en politiek. Daarnaast kan de kennis mogelijk ook gebruikt worden door politieke partijen om in de toekomst (gedeeltes van) hun electoraat beter te representeren.

1.6.2 Wetenschappelijke relevantie

Eerder onderzoek (o.a. Aarts & Thomassen, 2000; Whitefield, 2006) beschouwde de standpunten van partijen en de standpunten van de kiezer en voorspellen op die manier welke partij de voorkeur van de kiezer geniet. In dit onderzoek gebruiken wij de achtergrondinformatie van de kiezer en wordt er gekeken welke verschillen de kiezer heeft qua standpunten met de partij waarop hij gekozen heeft. Dit gaat een stap verder dan het verklaren van stemgedrag zoals in eerder onderzoek, want in dit onderzoek wordt gekeken naar de kloof tussen de kiezer en partij.

In dit onderzoek wordt verwacht dat het voorspelmodel, met als basis de Rationele-keuzetheorie van Downs (1957), niet opgaat voor de gehele bevolking totdat deze gemodereerd is op determinanten als opleiding, leeftijd, sekse en kerkgang zoals Blais (2000) en Feddersen (2004) dat eerder bekritiseerden. Daarnaast richt dit onderzoek zich op theorieën met betrekking tot zowel de partijzijde als de zijde van de kiezer. Daar waar eerder onderzoek alleen keek naar de theorieën gericht op de kiezer óf theorieën gericht op de partijen, houdt dit onderzoek rekening met beide zijden omdat deze beide kanten interfereren met elkaar als het gaat om de discrepanties tussen de standpunten.

1.6.3 Sociologische relevantie

De drie hoofdvragen in de sociologie zijn sociale cohesie, ongelijkheid en rationalisering (Ultee, Arts & Flap, 2003). De eerste sociologische hoofdvraag waar dit onderzoek aan relateert is *sociale cohesie*. Er wordt gekeken of er een verband is tussen sociale participatie (in geloofsgroepen) en de mate van discrepantie tussen de standpunten van de kiezer en de partij. Waar eerder onderzoek aantoonde dat er een verband is tussen religiositeit en opkomst bij verkiezingen (Blais, 2000; Olsen, 1972) zal er in dit onderzoek worden gekeken naar een verband tussen de mate van religiositeit en de grootte van de discrepantie.

De tweede sociologische hoofdvraag die in dit onderzoek wordt geraakt is *ongelijkheid*. In dit onderzoek wordt gezocht naar een verband tussen de hoogte van het opleidingsniveau en de mate van discrepantie. Er wordt hier onder andere ingegaan op toegang tot de politiek en representatie van kiezers op basis van het opleidingsniveau. Waar eerder onderzoek aantoonde dat er een verband is tussen opkomst bij verkiezingen en de hoogte van iemands opleidingsniveau (Blais, 2000) en opleidingsniveau ook een factor bleek voor het verklaren en voorspellen van stemgedrag (Achterberg & Houtman, 2006) zal in dit onderzoek worden gekeken of opleidingsniveau in verband staat met de grootte van de discrepantie.

De derde hoofdvraag waar op in wordt gegaan is *rationalisering*. Er wordt onderzocht of het effect van andere maatschappelijke omstandigheden waarin mensen zijn opgegroeid van invloed is op de mate van discrepantie tussen hun standpunten en die van de partij waarop zij hun stem uitbrengen. Lipset en Inglehart (Ultee, Arts & Flap, 2003) vonden in hun onderzoeken verschuivingen in politieke participatie en interessegebieden in de huidige postindustriële samenleving. In dit onderzoek zal worden gekeken of de veranderende omstandigheden waarin mensen zijn opgegroeid in verband staan met de hoogte van de discrepanties.

2. THEORIEËN EN HYPOTHESEN

Aan de hand van de verschillende indicatoren die in eerder onderzoek een verband bleken te hebben met stemgedrag zullen vanuit een theoretisch deel hypothesen worden opgebouwd. In het theorieel deel zal worden ingegaan op hypothesen met betrekking tot mogelijke oorzaken die liggen bij de stemkeuze van het individu en zullen ook hypothesen worden gevormd die betrekking hebben op de partijzijde. In het laatste deel zal worden beredeneerd

dat het voor bepaalde groepen eenvoudiger is om kleinere discrepanties te vertonen dankzij een betere vertegenwoordiging. Omdat er in dit onderzoek gebruik wordt gemaakt van twee verschillende modellen omtrent de discrepanties (Economisch Links/Rechts en Gal/Tan) zal er bij elk gedeelte worden aangegeven of de theorie betrekking heeft op een van de schalen of op beide schalen.

2.1 Algemeen

Ten eerste zijn er twee algemene theorieën die stellen dat individuen in de basis zullen kiezen voor een partij die qua standpunten volledig aansluit bij de eigen standpunten. Deze theorieën dienen als uitgangspunt voor de aanname dat individuen in beginsel zo min mogelijk discrepanties zullen vertonen. Wanneer er wel discrepanties zijn zullen theorieën nodig zijn die deze discrepanties kunnen verklaren. Deze theorieën worden na deze algemene theorieën uitgewerkt.

2.1.1 Rationele-keuzetheorie

Keuzes die mensen maken worden onder andere verklaard vanuit de Rationele-keuzetheorie (Downs, 1957). Deze Rationele-keuzetheorie komt voort uit het utilitaristisch individualisme. De kern van dit utilitaristisch individualisme houdt in dat individuen in een bepaalde samenleving bepaalde doelen hebben en beschikken over bepaalde middelen die schaars zijn. Individen zullen middelen zodanig inzetten dat ze met zo weinig mogelijk middelen zoveel mogelijk bewerkstelligen voor zichzelf (Ultee, Arts & Flap, 2003). De omstandigheden zullen van invloed zijn op de mate waarop de uitkomst van de inzet effectief is.

De Rationele-keuzetheorie is uitgewerkt door Downs (1957) op het gebied van stemgedrag. Downs stelt dat het middel van individuen hun stem op een politieke partij is. Om hun doelen te bereiken zullen individuen dus stemmen op een partij waarbij hun nut gemaximaliseerd wordt. Rationele kiezers zullen partijen evalueren en partijen vergelijken om hun stem te bepalen (Downs, 1957). Deze nutsmaximalisatie zorgt ervoor dat rationele kiezers zullen stemmen op partijen waarvan de standpunten het meest aansluiten bij hun persoonlijke standpunten, hierdoor zullen zij kleine discrepanties vertonen.

2.1.2 Standaardstemmodel (Persoonlijk)

De theorie over de standaardstem is onderdeel van een psychologische visie op stemgedrag. Het standaardstemmodel uitgewerkt door Rosema (2004) doet voorspellingen over twee relaties: van kiezers wordt verwacht dat ze een stemintentie vormen ten gunste van de partij die ze het meest positief evalueren, en dat ze stemmen conform hun stemintentie. Daarnaast wordt van kiezers ook verwacht dat ze stemmen op de partij die ze het meest positief evalueren (, 2004). Door deze positieve evaluatie zullen kiezers die stemmen volgens het standaardstemmodel kleine discrepanties vertonen. Kiezers zullen partijen evalueren en stemmen op de partij die het dichtst bij hen aansluit.

De theorie werd toegepast op Tweede-Kamerverkiezingen van 1986, 1994, 1998, en 2002 op grond van gegevens van het betreffende Nationaal Kiezersonderzoek (NKO). De kern van het NKO bestond uit twee interviews met een grote steekproef kiezers die voor en na de verkiezingen werden geïnterviewd (Rosema, 2004). De resultaten van de toetsing van deze assumptie over de standaardstem laten zien dat deze niet altijd juist is. Een flink aantal kiezers gaf er de voorkeur aan te stemmen op een andere partij dan die zij het meest positief evalueerden. Rosema verklaart dit door te stellen dat partijevaluaties niet het enige is waar kiezers hun stem op baseren. Kiezers kunnen hun stem ook baseren op basis van kandidaatevaluaties, goedkeuring van de gevestigde partijen, evaluaties met betrekking tot vooruitzichten op bijvoorbeeld economisch gebied en stemgewoonte.

2.2 Opleidingsniveau

Eerder onderzoek heeft uitgewezen dat opleidingsniveau van invloed is op stemgedrag door middel van cognitieve vaardigheden (Gigerenzer, 2001). Wij gaan door middel van theorieën over Bounded rationality en mediagebruik in combinatie met assumpties, hypothesen opstellen die ingaan op discrepanties tussen de kiezer en de partij.

2.2.1 Bounded rationality

Herbert Simon kwam in 1956 met de theorie van 'Bounded rationality'. Deze theorie verklaart in het proces van besluitvorming dat rationaliteit van individuen afhangt van de informatie die ze hebben, de cognitieve limitaties van een persoon en de bepaalde tijd waarin het besluit moet worden genomen (Gigerenzer, 2002). Beter vaardigheden met betrekking tot informatie verzameling en verwerking zorgen ervoor dat mensen zich beter kunnen manifesteren in besluitvormingsprocessen (Aarts & Thomassen, 2000). Een beter

proces van informeren in het proces van stemmen zorgt ervoor dat mensen beter zijn geïnformeerd over de programma's van de politieke partijen, zij zullen daardoor een betere afweging kunnen maken welke partij hun standpunten het best representeert. Vanuit deze theorie beredeneren wij dat individuen met minder cognitieve limitaties beter kunnen afwegen welke partij hen het best representeert en daardoor kleinere discrepanties vertonen dan individuen met meer cognitieve limitaties.

T1: Meer cognitieve limitaties bij een individu zorgen voor hogere discrepanties.

Hoger opgeleiden beschikken over grotere cognitieve vaardigheden dan lager opgeleiden (Gigerenzer, 2002). Zij beschikken dan ook over meer kennis van politiek dan lager opgeleiden, zo blijkt uit het onderzoek van Aarts & Thomassen (2000). Dit duidt erop dat lager opgeleiden dit niet hebben en dus over meer cognitieve limitaties beschikken dan hoger opgeleiden.

A1: Individuen met een lagere opleiding hebben meer cognitieve limitaties dan hoger opgeleiden.

Hoger opgeleiden zullen dus kleinere discrepanties vertonen omdat zij een betere afweging kunnen maken op welke partij zij moeten stemmen. Ze zullen partijprogramma's beter kunnen interpreteren en daarbij een goede afweging kunnen maken over standpunten die het beste bij hen passen. Hierin wordt verder geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende discrepantieschalen.

H1: Lager opgeleiden vertonen grotere discrepanties dan hoger opgeleiden op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal.

2.2.2 Mediagebruik

Via verschillende media maken partijen duidelijk aan de kiezer welke standpunten zij aandragen en welke van deze standpunten zij het belangrijkste vinden. Een belangrijk medium hiervoor is de televisie, via informatieve programma's proberen partijvertegenwoordigers hun partijprogramma's toe te lichten (Hendriks Vettehen, Hagemann & Snippenburg, 2004). Politieke interesse en kennis stijgt naarmate mensen meer

kijken en luisteren naar informatieve programma's, en ze meer kranten lezen (Hendriks et al. 2004). Wij breiden deze basistheorie zo uit dat wij aannemen dat deze politieke kennis ertoe leidt dat mensen beter geïnformeerd zijn over de standpunten van de partijen en daardoor een betere afweging kunnen maken op welke partij ze stemmen en dus kleinere discrepanties zullen vertonen.

T2: Individuen die meer gebruik maken van informatieve media zullen kleinere discrepanties vertonen.

In het onderzoek van Vierkant (1987) naar kijkgedrag komt sterk naar voren dat hoger opgeleiden meer kijken naar informatieve televisieprogramma's dan lager opgeleiden en lager opgeleiden meer kijken naar amusementsprogramma's. Ook Hendriks et al. (2004) bevestigen de theorie dat hoger opgeleiden meer gebruik maken van informatieve media. Zij vonden dit niet alleen op het gebied van televisie maar ook voor radio en het lezen van kranten.

A2: Hoger opgeleiden kijken en luisteren meer naar van informatieve media dan lager opgeleiden.

Hoger opgeleiden zullen door hun betere informatievoorzieningen dus lagere discrepanties vertonen dan lager opgeleiden doordat zij meer politieke kennis hebben vergaard. Er wordt verder geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende discrepantieschalen.

H2: Hoger opgeleiden zullen kleinere discrepanties vertonen dan lager opgeleiden op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal en dit effect wordt gemedieerd door gebruik van informatieve media en politieke interesse.

2.3 Religie

Ook religie heeft volgens eerder onderzoek invloed op stemgedrag (Blais, 2000). Aan de hand van de sociale participatietheorie (Olsen, 1972) zullen we met behulp van assumpties, hypothesen opstellen die ingaan op discrepanties tussen de kiezer en de partij.

2.3.1 Sociale participatietheorie

Olsen (1972) benoemt in zijn onderzoek de Sociale participatietheorie, wanneer het gaat over politieke participatie en politieke kennis. De sociale participatietheorie houdt in dat betrokkenheid in vrijwilligerswerk, nichegroepen en niet-politieke verenigingen op den duur zal leiden tot het politiek activeren van een individu. Redenen hiervoor zijn volgens Olsen (1972) ten eerste dat participatie in de betreffende groepen en verenigingen de persoonlijke interesses, belangen en problemen verbreedt waardoor publieke zaken en politieke vraagstukken relevanter worden voor de persoon. Ten tweede brengt het een individu in contact met diverse en nieuwe mensen waaruit relaties ontstaan die een persoon kunnen betrekken in publieke en politieke zaken. Als laatste verhoogt het ook de individuele informatie, traint het in sociale interactie en leiderschapsvaardigheden en biedt het andere middelen voor effectieve politieke actie (Olsen, 1972). Door een grotere politieke participatie zal de politieke kennis toenemen. Deze politieke kennis leidt ertoe dat mensen beter geïnformeerd zijn over de standpunten van de partijen en daardoor een betere afweging kunnen maken op welke partij ze stemmen en dus kleinere discrepanties zullen vertonen.

T3: Participatie in vrijwillige groeperingen leidt op den duur tot activering van een individu op politiek gebied en grotere politieke kennis en daardoor tot kleinere discrepanties op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal.

Een aanvulling op de bovengenoemde theorie is dat kerken en andere gemeenschappen een vorm van vrijwillige verenigingen zijn en ook tot de betreffende groepen horen in de Sociale participatietheorie (Olsen, 1972). Cijfers van het CBS laten verder zien dat van niet-kerkelijken in 2008, 39 procent vrijwilliger is, van de katholieken en hervormden is dit 42 procent, gereformeerden 51 procent en van protestanten is dit 63 procent. Deze cijfers laten dus zien dat christenen, naast hun participatie in de geloofsgemeenschap, vaker in vrijwillige groeperingen deelnemen dan niet-christenen (CBS, 2009).

A3: Christenen nemen vaker deel in vrijwillige groeperingen dan niet-christenen.

Doordat christenen vaker in vrijwillige groeperingen deelnemen dan niet-christenen, zullen zij over een grotere politieke kennis beschikken dan niet-christenen en betere

afwegingen kunnen maken op welke partij ze willen stemmen. Hierdoor zullen christenen een kleinere discrepantie vertonen dan niet-christenen.

H3: Christenen vertonen een kleinere discrepantie dan niet-christenen op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal en dit wordt gemedieerd door lidmaatschap van een vrijwillige organisatie.

2.4 Leeftijd

Leeftijd heeft mogelijk ook invloed op discrepanties tussen kiezer en partij. De theorieën over postmaterialisme (Inglehart, 1990) en Life-cycle effects (Vettehen et al., 2004) zullen worden aangehaald en met behulp van assumpties zullen hypothesen worden opgesteld die ingaan op discrepanties tussen de kiezer en de partij.

2.4.1 Postmaterialisme

Kijkend naar een verband tussen leeftijd en mogelijke discrepanties is er de theorie omtrent postmaterialisme van Inglehart (1990). Doordat mensen in westerse samenlevingen meer zijn opgegroeid in tijden van stijgende welvaart richten zij zich politiek gezien meer op postmaterialistische zaken als vrijheid en milieu en minder op materiële zaken als hun eigen economische standpunten. Doordat men in een tijd van welvaart leeft zijn zaken als baanbehoud en inkomensnivellering minder van belang dan voor mensen die tijden van mindere welvaart hebben meegemaakt. Individuen met postmaterialistische waarden zullen hierdoor grotere discrepanties vertonen op economisch gebied dan mensen die in tijden van lagere welvaart zijn opgegroeid omdat zij zich enkel op postmaterialistische waarden binnen het politieke spectrum richten. Individuen die zijn opgegroeid in tijden van lagere welvaart daarentegen zullen grotere discrepanties vertonen op de Gal/Tan schaal aangezien zij zich meer richten op economische perspectieven.

T4a: Individuen die postmaterialistische waarden aanhangen zullen grotere discrepanties vertonen op de Links/Rechts schaal dan anderen.

T4b: Individuen die postmaterialistische waarden aanhangen zullen kleinere discrepanties vertonen op de Gal/Tan schaal dan anderen.

In het werk van Inglehart (1977, 1990) wordt de postmaterialisme hypothese bevestigd, er werd gevonden dat jongeren, die in tijden van stijgende welvaart opgroeiden postmaterialistische waarden aanhingen dan ouderen. Ook Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler & Tipton (1986) bevestigen de hypothese en maken een onderscheid tussen individuen die na de Tweede Wereldoorlog zijn geboren en mensen die ervoor zijn geboren. Mensen die voor de oorlog zijn geboren zijn over het algemeen in economisch moeilijker omstandigheden opgegroeid dan mensen uit de na-oorlogse generaties.

A4: Jongeren zijn postmaterialistischer dan ouderen.

Jongeren zullen dus meer kijken naar enkele postmaterialistische waarden bij het kiezen van een politieke partij en minder kijken naar de economische standpunten van de partij, zij zullen dus grotere discrepanties vertonen op de Links/Rechts schaal dan ouderen. Daarentegen zullen ouderen zich meer richten op de economische standpunten en minder op postmaterialistische waarden, zij zullen dus grotere discrepanties vertonen op de Gal/Tan schaal dan jongeren.

H4a: Ouderen zullen kleinere discrepanties vertonen op de Links/Rechts schaal dan jongeren en dit wordt gemedieerd door armoede tijdens de jeugd.

H4b: Ouderen zullen grotere discrepanties vertonen op de Gal/Tan schaal dan jongeren en dit wordt gemedieerd door armoede tijdens de jeugd.

2.4.2 Life-cycle effects

Een tweede theorie om een mogelijk verband tussen discrepanties en leeftijd te verklaren is die van de Life-cycle effects (Hendriks Vettehen, Hagemann & Snippenburg, 2004). Deze theorie is gebaseerd op het idee dat hoe ouder individuen zijn, hoe meer kans zij hebben gehad om kennis over politiek te vergaren. Aangenomen wordt dat deze kennis zich over de jaren heen blijft uitbreiden. Deze kennisvergaring vindt plaats via verschillende wegen zoals scholing, media en interactie met de persoonlijke omgeving. Door middel van een grotere politieke kennis kunnen mensen betere afwegingen maken welke partij het meest aansluit bij de persoonlijke standpunten. Hierdoor zullen zij lagere discrepanties vertonen dan mensen met een kleinere politieke kennis (Vettehen et al., 2004).

T5: Hoe meer politieke kennis iemand heeft hoe kleiner de discrepanties zullen zijn.

De theorie van Life-cycle effects wordt bevestigd in onderzoeken van Delli-Carpini en Keeter (1996) en Guo en Moy (1998). In deze onderzoeken werd een positieve relatie aangetoond tussen leeftijd en politieke kennis.

A5: Hoe ouder iemand is hoe meer politieke kennis hij bezit.

Deze theorie omtrent kennisvergaring leidt dus op basis van eerder onderzoek tot een hypothese die een verband aantoont tussen leeftijd en de mate van discrepanties. Door de grotere kennis kunnen mensen naarmate ze ouder worden een betere afweging maken welke politieke partij qua standpunten bij hen aansluit. Hierdoor hebben ze een lagere discrepantie naarmate ze ouder zijn.

H5: Hoe ouder iemand is hoe kleiner de discrepanties zullen zijn op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal.

2.5 Vertegenwoordiging

Aan de hand van de vertegenwoordigingstheorie (Celis, 2004) kunnen met behulp van aannames, hypothesen worden gemaakt over discrepanties tussen partijen en kiezers op de vlakken van opleiding, religiositeit en geslacht. Bovens (2006) en data van het CBS (2009) vullen deze vertegenwoordigingstheorie aan voor de verschillende indicatoren.

Discrepanties kunnen ontstaan door de ‘verkeerde’ keuze van de stemmer, maar een andere mogelijke oorzaak is het feit dat een individu niet wordt vertegenwoordigd in de politiek (Bovens, 2006) en daardoor geen stem kan uitbrengen met een kleine discrepantie. Bovens (2006) stelt dat er een kloof ontstaat tussen burger en politiek. Wanneer individuen niet goed worden gerepresenteerd in de politiek ontstaat er een kloof. De kloof tussen politiek en kiezer kan worden verkleind wanneer de vertegenwoordiging van het volk in de politiek verbetert. Wij noemen de theorie die hier centraal staat de vertegenwoordigingstheorie. Deze bestaat uit twee delen: de descriptieve vertegenwoordigingstheorie en de substantiële vertegenwoordigingstheorie (Celis, 2004).

Descriptieve vertegenwoordiging is gebaseerd op gelijkenis. Dit betekent hier dat een parlement ‘een spiegel van het volk is, het is een samenleving in het klein’. De

vertegenwoordigers hierin staan voor het volk dat zij vertegenwoordigen (Pitkin, 1972). Het feit dat ze representatief zijn kwalificeert hen als vertegenwoordigers, niet de dingen die ze doen.

Substantiële vertegenwoordiging gaat juist in eerste instantie wel over wat de vertegenwoordigers doen. Vertegenwoordiging van het volk wordt hier opgevat als handelen voor anderen (Pitkin, 1972;), “acting in the interest of the represented, in a manner responsive to them” (Celis, 2004). Wanneer burgers niet goed worden vertegenwoordigd in de politiek, krijgen ze steeds minder vertrouwen in de politiek en hebben ze minder toegang tot participatie in de politiek. Op den duur gaan burgers de politiek als niet legitiem ervaren omdat ze weinig tot geen invloed hebben op beleid. Ze zullen geen vertegenwoordiger vinden in de politiek die hun standpunten kan verwoorden, en daardoor zullen ze niet goed worden gerepresenteerd (Bovens, 2006). Deze minder vertegenwoordigden vormen dan ook een groep. Daardoor zal het niet mogelijk zijn een stem uit te brengen op een partij die aansluit bij de standpunten van een individu, waardoor er grotere discrepanties zullen ontstaan tussen de partijen en de betreffende kiezers.

T6: Partijen sluiten in hun partijprogramma's minder aan bij groepen met een lagere vertegenwoordiging en daardoor ontstaat een grotere discrepantie.

2.5.1 Opleiding

Bovens (2006) betoogt dat lageropgeleiden slecht worden gerepresenteerd in de politiek door het ontstaan van de zogenaamde diplomademocratie. Op alle delen van de participatieladder zijn hoger opgeleiden zwaar oververtegenwoordigd. Zowel kamerleden als bewindslieden beschikken vrijwel uitsluitend over minimaal een HBO-diploma. Zoals uit een artikel uit november 2006 op de website van VK banen blijkt, ligt het opleidingsniveau van kamerleden ver boven het Nederlands gemiddelde. 58% heeft een universitair diploma en 22% heeft een hogere beroepsopleiding, HBO, afgerond (28-11-2006, www.vkbanen.nl). Lager opgeleiden worden niet vertegenwoordigd door mensen met een gelijksoortige achtergrond maar volgens Bovens “door dominees, onderwijzers, rode jonkheren en een leger van doctorandussen”. Hierdoor zijn lager opgeleiden slechter vertegenwoordigd in de politiek, wat het effect van een lagere participatie van lager opgeleiden versterkt (Bovens, 2006, p. 33).

A6a: Lager opgeleiden zijn slechter vertegenwoordigd in de politiek dan hoger opgeleiden.

Lager opgeleiden zullen volgens deze theorie grotere discrepanties vertonen dan hoger opgeleiden doordat zij niet juist worden vertegenwoordigd en daardoor niet kunnen stemmen op een politieke partij die volledig aansluit bij hun standpunten.

H6a: Lager opgeleiden zullen een grotere discrepantie vertonen dan hoger opgeleiden op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal.

2.5.3 Religiositeit

In het CBS-onderzoek Religie aan het begin van de 21e eeuw (2009) wordt gesteld dat christenen meer invloed uitoefenen op politiek dan niet-gelovigen en individuen met een andere geloofsovertuiging. Er werd ingegaan op zaken als inschakelen van media of een politieke organisatie, deelname aan inspraak- en/of discussiebijeenkomsten, demonstraties, via forums op internet of overige manieren. Door de grotere invloed en participatie van deze groepen mensen zullen zij meer invloed uitoefenen op de standpunten van de politieke partij waar zij zich mee verbinden (CBS, 2009). In het CBS-onderzoek werd aangetoond dat dat christenen significant meer participeren in de politiek relateerde activiteiten dan dan niet-gelovigen en mensen met een andere geloofsovertuiging (CBS, 2009).

A6b: Christenen hebben een hogere politieke participatie dan niet- en anders-gelovigen.

Christenen zullen volgens deze theorie grotere discrepanties vertonen dan niet-gelovigen doordat zij niet juist worden vertegenwoordigd en daardoor niet kunnen stemmen op een politieke partij die volledig aansluit bij hun standpunten.

H6b: Christenen zullen kleinere discrepanties vertonen dan niet- en anders-gelovigen op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal.

2.5.4 Geslacht

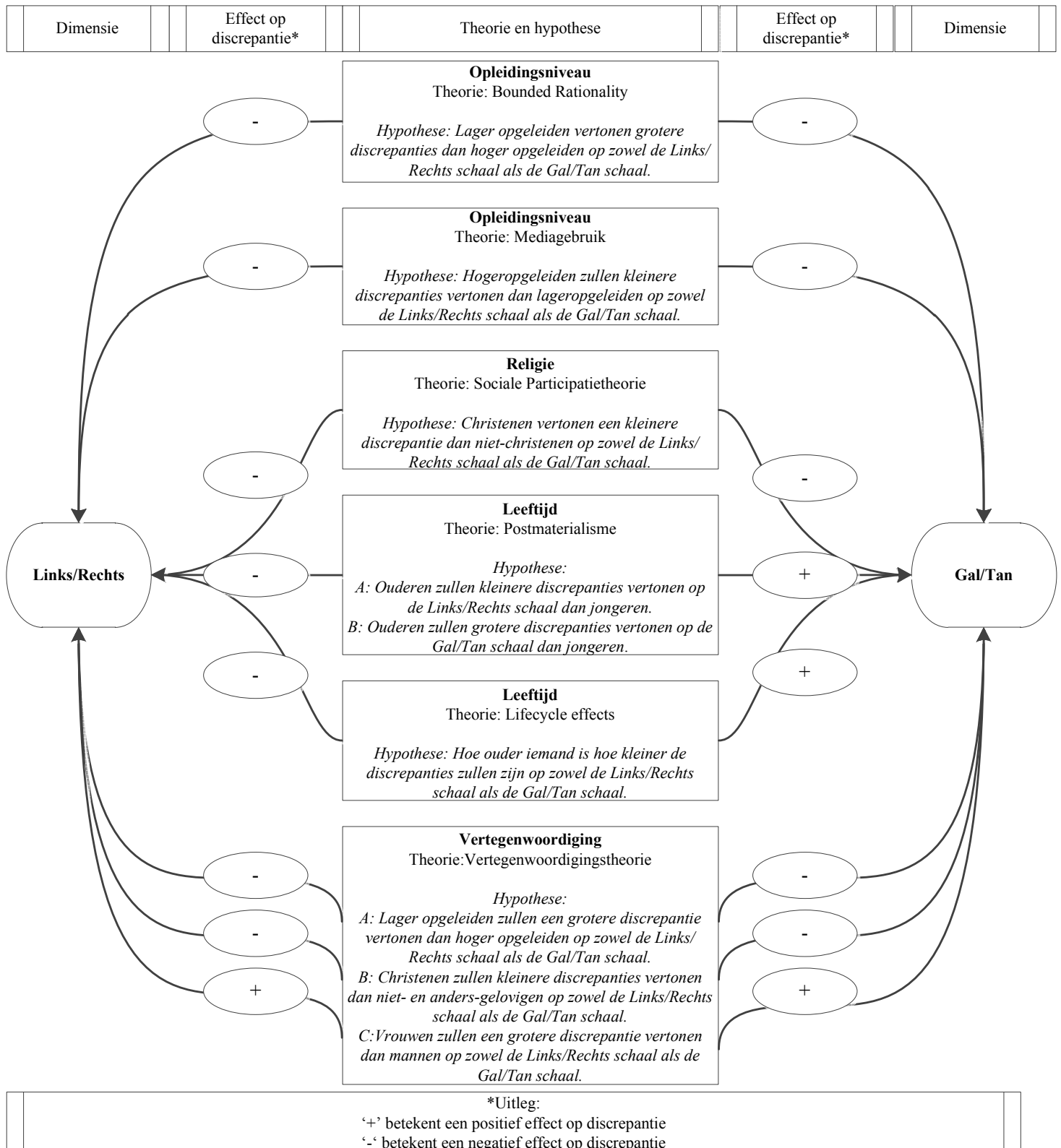
Vrouwen hebben volgens Celis (2004) in een samenleving een andere levenservaring dan mannen, ze zien de wereld op een andere manier. Ook hun structurele positie in de samenleving verschilt van die van mannen. Aangezien vrouwelijke vertegenwoordigers in de politiek deze levenservaring vaak delen met de vrouwelijke burger betekent de aanwezigheid van vrouwen in de politiek een verhoogde kans op vertegenwoordiging van de vrouw. Daarnaast vertegenwoordigen ze de behoeften en belangen van de vrouw, stellen ze een vrouwelijk perspectief aanwezig in de politiek en laten ze de stem van de vrouw weerklinken. Daarnaast verruimen vrouwelijke vertegenwoordigers de constructies van de vrouwelijke burger en geven ze meer gewicht aan de gelijkheid en individuele invulling van de ideale vrouw (Celis, 2004). Cijfers uit de Emancipatiemonitor 2010 van het SCP laten zien dat vrouwen nog steeds ondervertegenwoordigd zijn in de politiek. Het aandeel vrouwen in de Tweede Kamer is in 2010 41%. Het aandeel vrouwelijke ministers is 25% en het aandeel vrouwelijke staatssecretarissen is 12% in 2010 (SCP, 2011).

A6c: Vrouwen zijn minder goed vertegenwoordigd in de politiek dan mannen.

Doordat vrouwen minder goed zijn vertegenwoordigd in de politiek dan mannen, zullen partijen minder goed aansluiten bij de standpunten van vrouwen waardoor ze grotere discrepanties vertonen dan mannen.

H6c: Vrouwen zullen een grotere discrepantie vertonen dan mannen op zowel de Links/Rechts schaal als de Gal/Tan schaal.

2.6 Overzicht hypothesen

3. METHODE

3.1 Data

3.1.1 *The European Values Study*

De data met betrekking tot de kenmerken en de standpunten van de kiezers komt uit de dataset van The European Values Study (EVS) uit 2008. Dit onderzoeksprogramma werd gestart door een informele groep academici en is inmiddels ondergebracht in de stichting European Values Study.

De EVS is een grootschalig, longitudinaal onderzoeksprogramma over persoonlijke waarden. Het biedt inzichten in ideeën, overtuigingen, voorkeuren en meningen van inwoners uit heel Europa. Het onderzoeksprogramma startte in 1981 en elke negen jaar wordt het onderzoek herhaald in een groter aantal landen. In dit onderzoek wordt data uit het vierde onderzoek gebruikt uit 2008. In 47 verschillende landen werden in totaal 67,786 interviews geregistreerd, waarvan er 1554 interviews in Nederland werden geregistreerd (Method Report EVS 2008 - Integrated Dataset, European Values Study and GESIS Data Archive for the Social Sciences). De response-rate in Nederland was 49%. Voor dit onderzoek zijn alleen de resultaten van de Nederlandse respondenten gebruikt die bij de vraag of ze gestemd hebben aangegeven hebben dat te hebben gedaan. Daarnaast zijn alle missings bij alle gebruikte variabelen weggefilterd. De dataset die overbleef bestond uit 663 respondenten van 18 jaar of ouder.

3.1.2 *Chapel Hill Expert Survey*

De data voor de partijzijde komt uit het Chapel Hill Expert Survey (CHES) uit 2006. Dit onderzoeksprogramma werd gestart in 1999 en schat de posities van politieke partijen op het gebied van Europese integratie, ideologie en beleidsvraagstukken in verschillende Europese landen. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van het derde onderzoek uit 2006 dat gericht was op 24 landen. De acht Nederlandse politieke partijen die werden onderzocht zijn beoordeeld door 12 experts (Hooghe et al., 2010). Onder de selectie partijen bevonden zich VVD, CDA, PvdA, D66, SP, GroenLinks, ChristenUnie en de PVV.

3.2 Operationalisatie

3.2.1 Discrepanties

3.2.1.1 Houding kiezer op economische Links/Rechts en Gal/Tan schaal

Omdat de CHES gebruik maakt van de acht bovengenoemde partijen, zijn de partijen uit de EVS die hier buiten vallen gehercodeerd naar de missings (PvdD, TON, SGP & other).

Hierdoor vallen 143 respondenten weg.

Helaas kan de EVS data niet direct vergeleken worden met de data CHES. Om de houding te meten van de respondenten op de economische Links/Rechts schaal is er het gemiddelde van vijf vragen gebruikt vanuit de EVS, dit zijn vijf vragen over economische standpunten (Q58 - A, B, C, D & F) met een Cronbach's Alpha van 0.704. Deze vijf vragen zijn van een tienpuntschaal naar een elfpuntschaal omgezet, oplopend van -5 (= *economisch links*) tot 5 (= *economisch rechts*) zodat deze items uiteindelijk de zelfde schaal vormen als gebruikt in de CHES. Van deze items is vervolgens het gemiddelde genomen in de nieuwe variabele die het standpunt van de kiezer meet op de economische Links/Rechts schaal.

De houding van de kiezer op de Gal/Tan schaal (groen/alternatief/libertair - traditioneel/autoritair/nationalistisch) is eveneens een gemiddelde van verschillende variabelen omgezet van een tienpunten- naar een elfpuntschaal zodat deze overeenkomt met de schaal vanuit de CHES. Voor deze variabele zijn acht vragen gebruikt; drie vragen die de houding ten opzichte van immigranten meet (libertair - nationalistisch); drie vragen betreffende acceptatie van homoseksuelen, abortus en euthanasie (alternatief - autoritair) en twee vragen over de houding ten opzichte van de bescherming van het milieu (groen - traditioneel). Deze acht vragen scoren een Cronbach's Alpha van 0,718.

3.2.1.2 Houding partij op economische Links/Rechts schaal en Gal/Tan

De houding van de partijen op beide schalen is gevraagd in de CHES (2006). Van deze resultaten is van de acht gevraagde partijen het gemiddelde per partij genoteerd voor beide schalen. Vervolgens is er in de EVS gekeken voor welke partij de respondent zou gaan stemmen, de bijbehorende gemiddelde waarde van de partij is aan de respondent toegekend. Dit is gedaan voor beide schalen.

3.2.1.3 *Discrepantie kiezer - partij*

Van elke respondent is het absolute verschil berekend tussen de gemiddelde waarde vanuit de CHES die de kiezer is toegekend en de waarde die de respondent scoorde vanuit de EVS voor zowel Gal/Tan als voor Economisch Links/Rechts. Hierdoor worden er twee elfpuntsschalen gecreëerd met waarden van 0 (=geen discrepantie) tot 10 (=maximale discrepantie). Deze discrepanties op Economisch Links/Rechts en Gal/Tan schaal zijn de te toetsen afhankelijke variabelen.

3.2.2 *Onafhankelijke variabelen*

3.2.2.1 *Opleidingsniveau*

De hoogte van het opleidingsniveau werd in de enquête bevraagd aan de hand van 14 verschillende categorieën (0 = lagere school niet voltooid tot en met 14 = promotie-onderzoek) en dit is verwerkt volgens de International Standard Classification of Education (ISCED). vervolgens is deze indeling omgezet in jaren volgens de OECD-indeling (1999).

3.2.2.2 *Religie*

De variabele religie is geconstrueerd vanuit twee vragen in de enquête. De eerste vraag ging over het feit of iemand zichzelf tot een geloofsgroep schaaft en de tweede vraag ging over hoe vaak respondenten, naast gelegenheden als huwelijk, begrafenis of doop, een godsdienstoefening bijwoont. De eerste variabele is gecodeerd in een dummy-variabele (0 = *nee*, 1 = *ja*) en vermenigvuldigd met de tweede variabele over de frequentie van de godsdienstoefening. Dit leidde tot een nieuwe variabele kerkgang met acht verschillende categorieën (0 = *niet gelovig* tot en met 8 = *gelovig en gaat meer dan eens per week naar de kerk*). Er is een keuze gemaakt om geen onderscheid te maken tussen geloofsgemeenschap om twee redenen. De eerste vanwege het gebrek aan andere geloven dan het christendom en ten tweede is er geen onderscheid gemaakt tussen protestanten en katholieken omdat zij geen verschil tonen op politiek gebied volgens het CBS onderzoek Religie aan het begin van de 21e eeuw (2009).

3.2.3 *Intermediërende factoren*

3.2.3.1 *Mediagebruik*

Met betrekking tot hypothese 2 wordt de intermediërende variabele mediagebruik aan het model toegevoegd. Deze vraag in het interview hield in hoe vaak per week respondenten politiek volgen in de media en had 5 antwoordcategorieën (1 = *elke dag* tot en

met 5 = *nooit*). Deze variabele is gehercodeerd naar een continue variabele, die het aantal dagen in de week dat respondent politiek volgt, weergeeft.

3.2.3.2 *Lidmaatschap vrijwillige organisatie*

Om te bekijken of lid zijn van een vrijwillige organisatie een intermediaire factor is, is deze variabele toegevoegd aan het model. Deze factor heeft betrekking op hypothese 3. In het onderdeel lidmaatschap van vrijwillige organisaties van de enquête werd de respondent gevraagd of hij lid was van een van 14 genoemde vrijwillige organisaties (*A= Welzijnszorg voor ouderen, gehandicapten of misdeelden, B= religieuze of kerkelijke organisatie, enzovoort*). We hebben vervolgens de hoeveelheid lidmaatschappen bij elkaar opgeteld en dit gaf een continue schaal van 0 tot en met 14.

3.2.3.3 *Armoede jeugd*

De variabele armoede jeugd komt voort uit twee vragen uit het interview en er zal worden bekeken of deze een intermediaire factor is met betrekking tot hypothese 4. De twee vragen waaruit de variabele is gecodeerd zijn de vragen of de ouders van de respondent moeite hadden om de eindjes aan elkaar te knopen en of de ouders van de respondent moeite hadden om dingen die kapot waren te vervangen. Deze vraag kende vier antwoorden (*1= Ja, 2 = Enigszins, 3= Een klein beetje, 4= Nee*) en van beide vragen is het gemiddelde antwoord genomen voor de nieuwe variabele armoede jeugd.

3.2.4 *Controlevariabelen*

3.2.4.1 *Jaarinkomen*

Het jaarinkomen is gemeten op een nominale schaal met 12 categorieën oplopend van 'minder dan 1800' tot '120.000 euro of meer' per jaar. Van elk van deze categorieën is vervolgens het middelpunt genomen om zo een continue schaal te creëren. Voor de laatste categorie '120.000 of meer' is een salaris van 150.000 euro per jaar toegerekend. 25 mensen vallen in deze categorie. Het jaarsalaris wordt in de analyse meegenomen in duizenden euro's.

3.2.4.2 *Prestige huidige baan*

De respondent is gevraagd welk beroep hij op dit moment uitoefent. Bij het uitoefenen van twee of meerdere beroepen werd naar het, door de respondent geschatte, belangrijkste beroep genoteerd. De EVS heeft de beroepen gehercodeerd naar o.a. de

“Standard International Occupational Prestige Scale” (SIOPS). Deze continue beroepsprestigeschaal was geconstrueerd door Treiman (1977) door de gemiddelden van prestige beoordelingen van beroepen te nemen in ongeveer 60 landen. Deze variabele is door de EVS al gecodeerd.

3.2.4.3 *Tan*

Om een onderscheid te maken tussen behouden Tan stemmers en progressieve Gal stemmers zijn de acht partijen verdeeld door de mediaan op de Gal/Tan score schaal in twee categorieën. De kiezers van de partijen CDA, VVD, SP en ChristenUnie hebben een score onder de mediaan en vormen samen de groep ‘Tan’ met een score van 1. De andere vier partijen scoren op deze dummy een waarde van 0.

3.2.4.4 *Rechts*

De variabele ‘Rechts’ is op de zelfde wijze als de variabele ‘Tan’ tot stand gekomen. Voor de dummy ‘Rechts’ hebben de kiezers van de partijen CDA, VVD, D66 en PVV de waarde 1 en de andere vier partijen onder de mediaan de waarde 0.

3.3 Analyse methode

De hypothesen zullen worden getest met gebruik van een lineair regressie-model. Dit model geeft duidelijk te interpreteren resultaten. De gebruikte variabelen voldoen aan de voorwaarden van homoscedasticiteit, normale verdeling en lineariteit voor een lineair regressiemodel. In het eerste model zullen alleen de controle variabelen worden gebruikt, in het tweede model zullen hier de onafhankelijke variabelen aan toegevoegd worden en tenslotte zullen er in het derde model intermediairende factoren worden toegevoegd aan het model.

4. RESULTATEN

4.1 Beschrijvende statistiek

In tabel 1 staan de beschrijvende resultaten van de variabelen die gebruikt zijn in het model. Te zien valt dat er zowel discrepanties zijn tussen de standpunten van de respondenten en de standpunten van de partij waarop ze stemmen op de Links/Rechts schaal als op de Gal/Tan schaal met respectievelijke Standaard deviaties van 1,53 en 1,78. De gemiddelde leeftijd ligt in de dataset op 52 jaar. Dat is 13 jaar hoger dan de gemiddelde leeftijd van Nederlanders in 2008 (CBS) . Geslacht is goed verdeeld met

Tabel 1

Beschrijvende Resultaten

	M	SD	Bereik	N	Correlatie L/R	Correlatie Gal/Tan
Discrepanties Links/Rechts schaal	2.54	1.53	0-8.67	652	1	.21***
Discrepanties Gal/Tan schaal	2.63	1.78	0-7.92	652	.21***	1
<i>Controle Variabelen</i>						
Jaarinkomen (x1.000)	54.84	32.90	2.7-150	652	.01	.04
Prestige	47.62	13.42	13-78	652	-.02	.25**
<i>Afhankelijke Variabelen</i>						
Opleidingsniveau	13.90	3.85	0-19	652	.06	.25**
Kerkgang	2.09	2.52	0-7	652	-.09*	-.28**
Leeftijd	52.39	16.42	18-95	652	-.07	-.16**
Man (1= ja)	.50	.50	0-1	652	-.02	-.13**
<i>Intermediërende Factoren</i>						
Lidmaatschap vrijwillige organisatie	3.60	2.47	0-14	652	-.06	.10*
Armoede jeugd	1.96	1.12	1-4	652	.03	-.12**
Politieke Interesse	2.90	.80	1-4	652	-.07	.22**
Mediagebruik	5.25	2.29	0-7	652	-.09*	.11**

† = p < .10; * = p < .05; ** = p < .01; *** = p < .001

50% mannen. Het gemiddelde inkomen ligt in de dataset op bijna 55.000 euro per jaar. Dat is 22.000 euro hoger dan het modale inkomen en 37.000 euro hoger dan het gemiddelde jaarinkomen van alle Nederlanders in 2008.

Bij de beschrijvende statistiek is ook af te lezen dat de correlaties op de Gal/Tan in tegenstelling tot de Links/Rechts schaal significant zijn op de controlevariabele Jaarinkomen na. Op Economisch Links/Rechts schaal hebben alleen mediagebruik en kerkgang een klein significant verband. Daarnaast is goed te zien dat de beide schalen ook een sterk positief significant verband tonen.

4.2 Hoofd effecten

Tabel 2 geeft de resultaten weer van de modellen met daarin de verschillende variabelen. Allereerst is er een model gemaakt met daarin alleen de controlevariabelen Jaarinkomen en Beroepsprestige opgenomen (Model 1). Alleen beroepsprestige heeft een klein positief significant effect op discrepantie op de Gal/Tan schaal. In Model 2 zijn vervolgens de hoofdvariabelen opgenomen met betrekking tot de verschillende hypothesen. Hieruit is op te maken dat de hypothesen op de Economische schaal niet bevestigd kunnen worden. Op Gal/Tan schaal valt op dat kerkgang en geslacht een significant effect hebben in de verwachte richting. Opleidingsniveau daarentegen heeft een significant positief effect op discrepantie op de Gal/Tan schaal, in tegenstelling tot de richting van de hypothesen 1, 2 en 6a, betekent dat een hoger opleidingsniveau een grotere discrepantie veroorzaakt. Uit de resultaten voor cultuur blijkt dat hoe meer je participeert in een vrijwillige groepering, des te kleiner de discrepantie op Gal/Tan is. Uit de resultaten komt ook naar voren dat hoe hoger iemands kerkgang is, des te kleiner de discrepanties zijn. Hypothese 3 en 6b worden aan de hand van de cijfers dus bevestigd. Daarnaast blijkt uit de resultaten voor leeftijd dat hoe hoger de leeftijd, des te kleiner de discrepanties op Gal/Tan schaal zijn. Hiermee zijn hypothese 4, 5 en 6c ook bevestigd.

Ten slotte zijn er in Model 3 intermediaire variabelen toegevoegd. Voor de economische schaal zijn de mediaire factoren niet van grote invloed op de hoofd effecten. Dit zelfde geldt voor de Gal/Tan schaal, waar ook de intermediaire variabelen geen groot veranderend effect hebben op de hoofd factoren en de resultaten voor de hypothesen. Opleiding blijft nog steeds een klein positief zwak significant effect hebben en kerkgang en geslacht blijven een sterk negatief significant effect hebben.

De verklaarde variantie bij Model 3 voor Economisch Links/Rechts is laag, met 2,7% verklaarde variantie heeft dit model weinig voorspellende kracht. Op de Gal/Tan schaal is er wel een redelijke voorspellende waarde, de verklaarde variantie is bij Model 3 21,6%.

Tabel 2

Regressietabel van controle (Model 1), afhankelijke (Model 2) en intermediërende (Model 3) variabelen op zowel Economisch Links/Rechts als Gal/Tan schaal (N=652)

	Hypothese		Economisch Links/Rechts						Gal/Tan					
			Model 1		Model 2		Model 3		Model 1		Model 2		Model 3	
			L/R	Gal/Tan	B	SD	B	SD	B	SD	B	SD	B	SD
<i>Constant</i>			2.63	.22	2.75	.38	2.72	.42	1.07***	.25	1.65***	.40	1.22**	.43
<i>Controle Variabelen</i>														
Jaarinkomen			.00	.00	-.00	.00	.00	.00	-.00	.00	-.01**	.00	-.01**	.00
Beroepsprestige			-.00	.01	-.01	.01	-.00	.00	.04***	.01	.03***	.01	.02***	.01
<i>Afhankelijke Variabelen</i>														
Opleidingsniveau	-	-			.03	.02	.04 [†]	.02			.06**	.02	.04 [†]	.02
Kerkgang	-	-			-.04*	.03	-.05 [†]	.03			-.18***	.03	-.18***	.03
Leeftijd	-	+			-.00	.00	-.00	.00			-.01	.00	-.01 [†]	.00
Man	-	-			-.02	.12	-.02	.13			-.49***	.13	-.53***	.13
<i>Intermediërende Factoren</i>														
Lidmaatschap Vrijwillige Organisatie	-	-					-.02	.03					-.02*	.03
Armoede Jeugd	-	+					.09	.06					.09	.06
Politieke Interesse	-	-					-.09	.09					-.09***	.09
Mediagebruik	-	-					-.04	.03					-.04	.03
<i>R²</i>			.00		.02		.03		.07		.18		.22	

[†] = p < .10; * = p < .05; ** = p < .01; *** = p < .001

Tabel 3

Regressietabel van controle (Model 1), afhankelijke (Model 2) en intermediaire (Model 3) variabelen op zowel Economisch Links/Rechts als Gal/Tan schaal met Rechts en Tan stemmen toegevoegd (N=652)

	Hypothese		<u>Economisch Links/Rechts</u>						<u>Gal/Tan</u>					
			Model 1		Model 2		Model 3		Model 1		Model 2		Model 3	
			L/R	Gal/Tan	B	SD	B	SD	B	SD	B	SD	B	SD
<i>Constant</i>			3.38***	.20	3.34***	.33	3.54***	.35	2.69***	.22	3.00***	.35	2.67***	.37
<i>Controle Variabelen</i>														
Jaarinkomen			.01**	.00	.00*	.00	.00*	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00
Beroepsprestige			-.00	.00	-.00	.00	.00	.00	.03***	.00	.03***	.01	.02***	.01
Rechts			-1.73***	.11	-1.73***	.11	-1.77***	.11	-.69***	.12	-.63***	.12	-.65***	.12
Tan			-.01	.11	.03	.12	.01	.12	-1.77***	.12	-1.64***	.12	-1.59***	.12
<i>Afhankelijke Variabelen</i>														
Opleidingsniveau	-	-			.02	.02	.02	.02			.04**	.02	.02	.02
Kerkgang	-	-			-.02	.02	.00	.02			-.06**	.02	-.06**	.02
Leeftijd	-	+			.00	.00	.00	.00			-.01**	.00	-.01**	.00
Man	-	-			.14	.10	.14	.10			-.35**	.11	-.39***	.11
<i>Intermediërende Factoren</i>														
Lidmaatschap Vrijwillige Organisatie	-	-							-.06**	.02			.03	.02
Armoede Jeugd	-	+							-.02	.05			-.08	.05
Politieke Interesse	-	-							-.06	.08			.33***	.08
Mediagebruik	-	-							-.05	.03			-.01	.03
R^2			.31		.31		.33		.40		.44		.46	

† = p < .10; * = p < .05; ** = p < .01; *** = p < .001

4.3 Tan- en Rechtsstemmers

Om de verklaarde variantie van het model te vergroten is er in Tabel 3 gecontroleerd voor de effecten van de politieke richting waarop mensen stemmen. In de tabel komt duidelijk naar voren dat de politieke variabelen ‘Rechts’ stemmen en ‘Tan’ stemmen van grote invloed zijn op de kloof tussen kiezer en partij. ‘Rechts’ stemmen heeft voor zowel Economisch Links/Rechts als voor Gal/Tan een sterk significant negatief effect. ‘Tan’ stemmen heeft op enkel de Gal/Tan schaal een sterk negatief effect, op de Economisch Links/Rechts schaal is er geen enkel effect te vinden.

De mediërende variabele ‘Lidmaatschap Vrijwillige Organisaties’ toont in model 3 van tabel 2 geen significant effect op de Economisch Links/Rechts schaal, maar gecontroleerd voor ‘Rechts’ en ‘Tan’ in tabel 3 vertoont de variabele wel een negatief significant effect. Het omgekeerde is terug te vinden op de Gal/Tan schaal.

Wanneer de controlevariabelen ‘Rechts’ en ‘Tan’ toegevoegd worden aan de modellen stijgen de verklaarde varianties van .03 en .22 bij model 3 van tabel 2 voor respectievelijk de Economisch Links/Rechts schaal en de Gal/Tan schaal naar .33 en .46 in model 3 van tabel 3.

5. CONCLUSIE

Waar eerder onderzoek naar stemgedrag inging op zaken als opkomst en het verklaren van het daadwerkelijke stemgedrag, was het doel van dit onderzoek om een beeld te krijgen van de oorzaken voor de kloof tussen kiezer en de partij waarop wordt gestemd. Dit is gemeten aan de hand van de grootte van de discrepanties tussen de standpunten van de kiezer en de partij waarop wordt gestemd. Aan de hand van indicatoren die in eerder onderzoek van invloed bleken op stemgedrag is gekeken of deze ook van invloed zijn op de verklaring van deze kloof.

Uit de analyse komt naar voren dat een model met verschillende demografische factoren geen verklarende werking heeft voor de discrepanties op de economische Links/Rechts schaal. Pas nadat er wordt gecontroleerd op welke partij de respondent heeft gestemd krijgt het model een voorspellende waarde. Het gegeven of je links of rechts stemt blijkt een veel betere voorspeller van discrepanties dan de verschillende gemeten demografische factoren. Opvallend is dat er geen verschil bestaat in discrepantie tussen individuen die wel of geen lid zijn van een vrijwillige groepering en dat het negatieve effect hiervan op de discrepantie pas tevoorschijn komt als er in het model rekening wordt gehouden met het stemmen op een linkse of een rechtse partij. Omdat rechts stemmen en discrepantie

negatief samenhangen en er tussen rechts stemmen en lid zijn van een vrijwillige groepering ook een negatief verband bestaat, ontstaat er een positieve druk op de correlatie tussen discrepantie en lid zijn van een vrijwillige organisatie. Deze positieve druk kan een significant effect verhullen. Na controle voor rechts stemmen wordt het eerdere effect dus significant.

De discrepanties op de Gal/Tan schaal kunnen echter wel worden verklaard aan de hand van de verschillende demografische factoren. Hoe hoger de genoten opleiding van een respondent hoe hoger de discrepanties zijn en dit is geen bevestiging van de theorieën Mediagebruik en Bounded rationality. Mogelijk komt dit positieve effect door de mediërende factor politieke interesse die ook een ander verband laat zien dan theoretisch werd gesteld. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat mensen met meer politieke interesse niet stemmen op de partij die het beste bij ze aansluit, maar strategisch stemmen. Strategische stemmers kiezen voor een partij waarvoor zij geringe voorkeur hebben maar die wel een grotere kans heeft op regeringsdeelname ten opzicht van de partij waarbij zij de meeste aansluiting hebben (Van der Eijk, 1994). Verder blijkt kerkgang een verkleinend effect te hebben op de discrepanties op de Gal/Tan schaal. Hiermee wordt de theorie omtrent de invloed van sociale participatie en het kleiner worden van discrepanties bevestigd. Ook de theorie dat gelovigen beter worden vertegenwoordigd dan niet gelovigen wordt met deze cijfers bevestigd. Leeftijd had ook een verkleinend effect op de discrepanties op de Gal/Tan schaal, dit is ten dele in lijn met wat er verwacht werd op basis van eerder onderzoek. Mannen blijken verder kleinere discrepanties te vertonen dan vrouwen en daardoor wordt de theorie omtrent politieke vertegenwoordiging ook voor geslacht bevestigd. Wanneer daarnaast wordt gecontroleerd op welke partij individuen stemmen blijkt het model een betere verklarende werking te hebben, ook op de Gal/Tan schaal lijkt de factor op welke partij wordt gestemd van invloed op de mate van discrepantie tussen kiezer en partij.

Uit de resultaten op beide schalen blijkt dat het feit dat je stemt op een (economisch) linkse of rechtse partij een van de belangrijkste voorspellers is van discrepanties. Rechtse kiezers vertonen kleinere discrepanties dan linkse kiezers. De rechtse partijen en kiezers lijken beter op elkaar afgestemd dan linkse partijen en hun kiezers. Op de Gal/Tan schaal blijkt ook het feit of je op een Gal- of een Tan-partij stemt van invloed is op de hoogte van de discrepantie. Tan-stemmers blijken minder discrepanties te vertonen op deze schaal. Een verklaring voor het feit dat stemmen op een rechtse partij of, in mindere mate, stemmen op een Tan-partij zo'n belangrijke voorspellende waarde hebben kan mogelijk worden gezocht in conservatisme. Zowel Tan als economisch- rechts wordt gezien als conservatief. Deze conservatieve waarden voor partij en kiezer zorgen mogelijk voor een betere afstemming

tussen beiden doordat deze traditionele waarden duidelijk zijn voor beide zijden en er minder vernieuwingen zijn waar beide zijden zich aan moeten aanpassen (De Koster & Van der Waal, 2006).

De conclusies dienen echter met de nodige voorzichtigheid te worden getrokken. Ten eerste is het aantal respondenten waar de analyses op zijn toegepast met 663 respondenten vrij klein. Door de vele verschillende indicatoren waarvoor is gecontroleerd bleven er weinig respondenten over die alle vragen over de indicatoren hadden beantwoord. Wanneer het aantal respondenten groter zou zijn zouden mogelijk wel significante effecten kunnen worden gevonden bij de demografische factoren op de economische Links/Rechtsschaal.

Ten tweede is gebleken dat de onderzochte respondenten geen juiste afspiegeling zijn van de Nederlandse bevolking. De gemiddelde leeftijd en de leeftijdsopbouw van de respondenten wijkt af van die van de Nederlandse bevolking en er zijn verder geen allochtonen onder de respondenten. Deze afwijkingen zouden effect kunnen hebben op vrijwel alle demografische indicatoren en er zouden daarom andere effecten op de discrepanties kunnen worden gevonden.

Een derde beperking van het onderzoek is dat bij de vaststelling van de posities van de kiezers en de partijen op de beide discrepantieschalen verschillende type data uit verschillende jaren zijn gebruikt. De partijen zijn op de beide schalen geplaatst door experts in het Chappel Hill Expert Survey (CHES), terwijl de respondenten op de beide schalen zijn geplaatst aan de hand van een combinatie van vragen uit European Values Studies (EVS). Het is mogelijk dat er een verschil zit in de interpretatie van de schalen en dat er dus niet exact hetzelfde is gemeten bij de partijen en de kiezers. Hierdoor zijn de discrepanties niet geheel betrouwbaar. In toekomstig onderzoek zouden de vragen die aan de kiezers zijn voorgelegd met betrekking tot de twee schalen ook aan de verschillende politieke partijen kunnen worden voorgelegd om er zeker van te zijn dat de data aan beide kanten hetzelfde meet. Een tweede probleem met de combinatie van de twee onderzoeken is dat de onderzoeken uit verschillende jaren komen, de CHES komt uit 2006 en de EVS komt uit 2008. Dit kan van grote invloed zijn op de data aangezien er in 2007 een kredietcrisis ontstond met grote invloed op het dagelijks leven en de politiek (Kragt, 2008). Om een beter beeld te krijgen van de discrepanties zou in toekomstig onderzoek gebruik moeten worden gemaakt van data uit eenzelfde periode.

Daarnaast is er sprake van een mogelijke tegenwerking van de twee theorieën omtrent de invloed van leeftijd op discrepanties. Waar de Life-cycle effects zorgen dat wanneer iemand ouder wordt hij meer kennis vergaard en daardoor de discrepanties kleiner worden

stelt de theorie over postmaterialisme dat ouderen juist grotere discrepanties vertonen op de Gal/Tan schaal dan jongeren aangezien de focus bij ouderen meer op economische standpunten ligt dan bij jongeren. Doordat het effect van Life-cycles zwaarder lijkt te wegen dan de postmaterialisme theorie worden de discrepanties kleiner hoe ouder je bent, echter kan de postmaterialisme hypothese niet worden verworpen doordat beide theorieën met elkaar interfereren.

In dit onderzoek is aangetoond dat discrepanties het best te verklaren zijn aan de hand van de positie van partijen en kiezers binnen het politieke spectrum. Deze politieke voorkeur blijkt een betere voorspeller van de politieke kloof dan demografische factoren. Daarnaast is, net als in eerder onderzoek bevestigd, dat de economische Links/Rechts schaal en de Gal/Tan schaal los dienen te worden bekeken. De verschillen in verklaringen van de discrepanties op beide schalen tonen aan dat beide schalen niet verenigbaar zijn en dat het politieke spectrum niet meer eendimensionaal is.

LITERATUUR

- Aarts, K. (1995). Nationale politieke problemen, partijcompetentie en stemgedrag. J.J.M. van Holsteyn en B. Niemöller (red.), *De Nederlandse Kiezer 1994*, 173-190.
- Aarts, C.W.A.M. & Thomassen, J.J.A. (2000). *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998*. Den Haag: SDU Uitgevers.
- Achterberg, P. & Houtman, D. (2006). Why do so many people vote ‘unnaturally’? A cultural explanation for voting behaviour. *European Journal of Political Research*, 45: 75–92.
- Bartolini, S. & Mair, P. (1990). *Identity, Competition and Electoral Availability: the Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bellah, R. Madsen, R. Sullivan, W. Swidler, A. Tipton, S. (1986). *Habits of the Heart. Individualism and commitment in American life*. New York: Harper and Row.
- Birkland, T.A. (2005). *An Introduction to the Policy Process: Theories, Concepts, and Models of Public Policy Making*. New York: M.E. Sharpe.
- Blais, A. (2000). *To vote or not to vote: The merits and limits of rational choice theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Bovens, M. (2006). *De diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie. Beleid en maatschappij*, 33: 205-218.
- Bovens M.A.P., ‘t Hart, P. & Twist, M.J.W. van. (2007). *Openbaar Bestuur – Beleid, organisatie en politiek*. Deventer: Uitgeverij Wolters Kluwer.
- Burkens, M.C. Kummeling, H.R.B.M. Vermeulen, B.P. & Widdershoven, R.J.G.M. (2006). *Beginselen van de democratische rechtsstaat: inleiding tot de grondslagen van het Nederlandse staats- en bestuursrecht*. Deventer: Tjeenk Willink.
- CBS, (2009). *Religie aan het begin van de 21e eeuw*. Den Haag: CBS.
- Celis, K. (2004). In het belang van vrouwen. Vertegenwoordigers (m/v) en de constructie van de vertegenwoordigde (v). *Res Publica*, 41 (4): 486-511.
- Delli-Carpini, M.X. & Keeter, S. (1996). *What Americans Know About Politics and Why It Matters*. New Haven: Yale University Press.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- C. van der Eijk, C. van der. (1994). Protest-, strategisch en oprecht stemmen. Observaties naar aanleiding van de verkiezingen van 1994. *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. www.rug.nl.

- Feddersen, T.J. (2004). Rational Choice Theory and the Paradox of Not Voting. *Journal of Economic Perspectives*, 18 (1): 99-112.
- Franklin, M. N. (1992). The decline of cleavage politics. In: Franklin, M. Mackie, T. & Valen, H. *Electoral change: Responses to evolving social and attitudinal structures in Western Europe*: 383-405. Cambridge (UK): Cambridge University Press.
- Gigerenzer, G. (2001). *Bounded Rationality: The Adaptive Toolbox*. Cambridge (USA): MIT Press.
- Kitschelt, H. (1992). The formation of party systems in East Central Europe. *Politics and Society*, 20: 7-50.
- Koster, W. de, & Waal, J. van der. (2006). Moreel conservatisme en autoritarisme theoretisch en methodisch ontward. Culturele waardeoriëntaties in de politieke sociologie. *Mens & Maatschappij*, 81 (2): 121-41.
- Guo, Z. & Moy, P. (1998). Medium or Message? Predicting Dimensions of Political Sophistication. *International Journal of Public Opinion Research*, 10 (1): 25-50.
- Hartmans, R. (2006). *Eerst denken, dan pas doen; Democratische vernieuwing na 22 november*. www.groene.nl.
- Hendriks Vettehen, P.G.J. Hagemann, C.P.M. & Snippenburg, L.B. van (2004). Political knowledge and media use in the Netherlands. *European Sociological Review*, 20 (5), 415-424.
- Hooghe, E.A.E.B. Marks, G. & Wilson, C.J. (2002). Does left/right structure party positions on European integration? *Comparative Political Studies*, 35(8): 965–989.
- Hooghe, E.A.E.B. Marks, G.W. Nelson, M. & Edwards, E. (2006). Party competition and European integration in east and west: Different structure, same causality. *Comparative Political Studies*, 39(2), 155-175.
- Hooghe, E.A.E.B. Bakker, R. Brigevich, A. Vries, C.E. de, Edwards, E.E. Marks, G.W. Rovny, J. Steenbergen, M. & Vachudova, M. (2010). Measurement validity and party positioning: Chapel Hill expert surveys of 2002 and 2006. *European Journal of Political Research*, 42 (4): 684-703.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Kostecky, T. (2002). *Political parties after communism: Developments in East-Central Europe*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press.

- Kragt, J. (2008). *De Krediet crisis: de implosie op de financiële markten van binnenuit bekeken*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Merens, A. Brakel, M. van den, Hartgers, M. & Hermans, B. (2011). *Emancipatiemonitor 2010*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- OECD (1999). *Classifying Educational Programmes: Manual for ISCED-97 Implementation in OECD Countries*. www.oecd.org.
- Olsen, M.E. (1972). Social Participation and Voting Turnout: A Multivariate Analysis. *American Sociological Review*, 37 (3): 317-333.
- Pitkin, H.F. (1972). *The Concept of Representation*. Berkely: University of California Press.
- Rabinowitz, G. & Macdonald, S.E. (1989). A directional theory of issue voting. *American Political Science Review*, 83: 93–121.
- Rosema, M., 2004. *The Sincere Vote: A Psychological Study of Voting*. University of Leiden, Leiden.
- Ultee, W.C. Arts, W.A. & Flap, H.D. (2003). *Sociologie: Vragen, Uitspraken, Bevindingen*. Groningen: Martinus Nijhof Groningen.
- Unesco (2011). *ISCED 2011*. www.unesco.nl.
- Vierkant, P. (1987). *Televisiekijkers in Nederland. Een onderzoek van het televisiekijkgedrag van de Nederlandse bevolking*, Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, Meppel, Krips Repro.
- VK banen (2006). Een nieuwe Kamer van hoogopgeleiden, leraren en (ex-)ambtenaren. www.vkbanen.nl. 22-06-2012, <http://www.vkbanen.nl/banen/artikel/een-nieuwe-kamer-van-hoogopgeleiden-leraren-en-ex-ambtenaren/107249.html>.
- Whitefield, S. (2006). Minding the Representation Gap Explaining Differences in Public Views of Representation in Post-Communist Democracies. *Comparative Political Studies*, 39 (6): 733–758.